

ADATTÁR.

ÍRÓK LEVELEI PRIELLE KORNÉLIÁHOZ.

Az 1906. év folyamán Prielle Kornélia levelezése a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába került. E levelezésből közlöm ezúttal azon írói leveleket, melyek irodalomtörténeti érdekességgel bírnak. Igen jellemző Szigligeti Ede két levele, mely egyaránt bemutatja az író, a színingazgatót és az embert. Vadnay Károly levele ugyan a közelmúlt évekről van keltezve, de egy elmúlt világ érzése, hangulata szól belőle. A közlötteken kívül is akad egy-két érdekesebb levél a gyűjteményben, de ezek kiadása ma még nem volna időszerű.

1.

Tekintetes Asszony!

Ha tudtam volna, hogy »A bajusz« vígjátékom valakinek kedvetlen, komor perczeket okoz, vagy nem is írtam, vagy máskép írtam volna; főképp kegyednek, kit mindig tiszteltem, és nagyra becsültem. Azt még kevésbé sejtettem, hogy azon gondolatra jöhet, mintha benne az egyik szereppel művészetének akarnék ártalmára lenni; én, ki annak mind szóval, mind írásban magasztalója voltam, még akkor is, midőn szerződve nem volt, s így azon érdekem sem lehetett, hogy egyik vagy másik darabomat játéka által emelendi! Általában én soha sem akartam és akarok darabomban valamely szerepre valakit erőltetni, hogy azt kedv nélkül játssa; mert ez által csak magamnak ártanék. S azon meggyőződésben vagyok, hogy jobb barátom az, ki az ily szerepet visszatartja, mint a ki kénytelenségből kedvetlenül játsza; mert a mi művészetünk nem tűr semmi erőltetést. Hogy ez mély és igazi meggyőződés, tanusítám, midőn Szerdahelyi a gyűlésben felhozta, hogy a Thusnelda osztassék másnak, például Szathmárynének; mert kegyednek hozzá kedve nincs, s nem tartja osztályába valóának. Én azonnal kinyilatkoztattam: hogy a szerepre kegyedet erőszakolni nem akarom; ha nem akarja játszani, vagy kedv nélkül játszani, akkor kérem, a darabot ne adják, mert mással adatni, meggyőződésem szerint annyi, mint a darabot megbuktatni. De haza menve a darabot újra átolvastam, s gondolkodtam

felőle, miért ez ellenszenv? s miért gondolhatja kegyed, hogy e szerep Szathmárynének s nem kegyednek való? — s mi az oka, hogy Szerdahelyi plane a Lucza kisasszonyok közé sorolja? — holott midőn e darabot kigondoltam, s e szerepet írtam, folyvást azon hitben valék s vagyok most is, hogy ezt csupán oly könnyű, finom és szeretetreméltó módon lehet jól adni, mely kegyednek annyira tulajdona? — s azt hiszem, ha nehezkesebben s vastagabb színekkel adják, nem csak visszataszító lesz, de a darab összes indokaival, s a személyeknek egymáshozí viszonylata is, hihetlenné válik. Azt hiszem, rájöttem. Magamról tudom, hogy olvasás közben, a mily benyomást rám a jellemek az első jelenetben tesznek, később bajos attól szabadulnom. Azt hiszem, kegyedet az hozhatta tévedésbe: először, hogy nagynéninek mondják, másodsor Hugolinival találkozására, hol némely vastagabb kifejezések vannak. De helyesen jegyzék meg azt is, hogy a Thurmdreispietz, s a Thusnelda név is inkább bohózatba való. Én hát azon kitételeket kitöröltem, unokanénét csináltam belőle, s Thurmdreispietz helyett Hohenant — Thusnelda helyett pedig Augustát, Gusztikát teendek. Kérem, legyen szíves a darabot ezen igazítások szerint újra átnézni, s ha még valahol oly kifejezéseket találna, melyek azon könnyű finom modorral ellenkeznének, mely szerint e szerepet előadva szeretném látni, méltóztassék hazajövetelemkor kijelölni — én a mennyire csak az egész összefüggése engedi, a legörömostebb változtatok rajta; mert ismétlem, én e szerepet következőleg gondoltam ki:

Finom, elegans, szeretetre méltó modoru dáma, ki folyvást a legmagasabb körökben forgott. Kissé könnyelmű; mindent vidoran, mintegy játszva tesz. De születésére büszke, s midőn erről beszél, fensőségét éreztetni akarja. Teljes meggyőződése, hogy rokonit az udvarhoz bejuttatva, ő tesz velük jót; valamint azt is, hogy Klárit klastromba juttatva, a család tekintélyét emeli. Mindazt, a mit Koltaitól követelnek, hogy öltözzék divat szerint, hogy ő benne mentse meg a család tekintélyét s fizesse ki adósságait kölcsön gyanánt, elkerülhetlen szükségesnek tartja. A morálra nem sokat tart; nem abban a levegőben nőtt — XV. Lajos udvaránál erről mit sem tudtak: a külső eleganciára s finom modorú viseletre tartottak — de a galans kalandok napirenden voltak — úgy az intrikák is. Mikor hódítani akar, a szende kaczért játsza; de azt többször elmondják róla, hogy még hódító hadjáratait nem végezte be. Nagyon csak Hugolini levelére ütődik meg, megtudván, hogy az udvarhoz nem bocsátják — de Várközire gondolva, rögtön vigasztalódik, s a könnyelmű, gondatlan lesz, remélve, hogy ismét gazdag és hatalmas leend. Egyáltalában nem vala szándékom, hogy mint valami vén dáma hódító vágyaival legyen nevetéséssé — nem személye, hanem ferde céljai teszik azzá — a helyzetek — s az, hogy ellenintrikát fognak ellenek, s kijátszák. — Már most, hogyan egyezhetném én abba, hogy egészen felfogásom ellen, vén asszonynak, nehezkessnek, s vastagabb színezettel mutassák be? — Én mind becsülöm és jelesnek tartom művésznőinket a magok helyén, de e színháznál jelenleg senkit sem tudok kegyeden kívül, ki ezt ily felfogással adni képes. A kik előtt a darabot felolvastam, e szerepet mind kegyednek szánták; azt hiszem azért, mert a kitörölt helyek és változtatott viszony

nem hozta tévedésbe, melyek véleményem szerint ellenszenvének is okai voltak.

Kérem tehát, legyen szíves e darabot — nem Szathmárynéra, hanem saját szeretetre méltó előadására gondolva, még egyszer áttekinteni, mert nem csak én — hanem minapi hallgatóim is — Szerdahelyit kivéve, mind abban a véleményben vannak, hogy ez kegyednek jó szerepe lesz. Legyen meggyőződve, ha darabom sorsát nem a kegyed játékától föltételezném, egy kedvetlen perczet sem okoznék kegyednek, azon esetben, ha véleményét nem sikerül megváltoztatnom. Ha pedig éppen azt véli, hogy e szerep nem kegyednek való, s ez művészi tekintélyének árt, legyen szíves egész őszinteséggel tudatni — akkor félretesszük egy időre a darabot, s azalatt tán valamikép majd újra át dolgozom, ha mostani eszméimtől szabadulni tudok. De arról biztosítom, hogy voltam és vagyok igaz tisztelője

Szigligeti.¹

2.

Igen tisztelt Asszonyom!

Bocsásson meg, hogy becses levelére ez alkalommal oly részletesen nem válaszolhatok, mint magam is szeretnék. E helyett ide mellékelem az első enquete által hozott s a második enquete által szóról-szóra helybenhagyott szabályt, mely a nemzeti színház irányát kijelöli. Én ezt annál örömebb követem a műsor összeállításában, mert meggyőződéssel is tökéletesen megegyező. E szerint a fősúly az eredeti és classikai irodalomra fektetendő. A középfajokat sem mellőzöm, mire nézve elég fölemlítenem, hogy egypár ily tartalmasabb s műbecscsel bíró darabot betanítottam, vagy fölelevenítettem, s szándokom többet is föleleveníteni. De némely frivol, léha irányu darabokat, melyeknek sem költői, sem művészi, sem erkölcsi becsé nincs, s hatásuk is csak mulékony s a divattal változó, előtérbe nem tolhatok, s mint azelőtt történt, miattok egyáltalában nem mellőzhetem az eredeti s classikai műveket, annál kevésbbé, mert most már kopottságuk miatt amazok nem is jövedelmezők. Ezzel én nem a művészeket, hanem magukat az afféle darabokat mellőzöm, melyek különben már saját hazájokban is feledvék. Én azt hiszem, Kegyed ama jobb és nemesebb irányban is talált és találand művészetének elég hatáskört. Hogy most kevesebbszer játszott, annak az az oka, mert az ez idő szerint színrekerült s ismételt eredeti darabokban a szerzők Kegyednek nem osztottak szerepet, s éppen így vagyunk a most színrekerülendő három eredeti darabbal is. A tagok szünetelése Pesten nem az igazgatótól eredő mellőztetés, de a körülmények igen gyakran olyanok, hogy az igazgató másféleképp a legjobb akarat mellett sem intézkedhetik, főképp miután Pesten csak három napja van a drámának, holott a személyzet

¹ Kelet hiányzik, de a levél tartalma szerint 1868-ban íródott. Szigligeti a szerepen megtette az ígért változtatásokat. A művész nő megjegyvezte a levél hátulján, hogy ez volt egyetlen vitája szerep miatt.

két színházra van számítva. Egyébiránt az éni nézetem szerint az igazgatónak nem az egyesek érdekeit, hanem az ügyet kell szem előtt tartania, s a műsor nem az előadókért van, hanem az előadók vannak a műsorért. De legyen meggyőződve, hogy én minden alkalmat felhasználok — a nevezett irány szemmeltartása mellett, — hogy a közönség Kegyedet minél többször láthassa.

Végül meg kell jegyezmem, hogy a műsort és szereposztást illetőleg utasításom szerint meghallgatom ugyan a drámai ülés tagjainak véleményét, de az elhatározás egyedül tőlem függ, s e részben az egész felelőség rám esik, s éppen ezért a dráma vezetésében társas igazgatóságnak vagy követelésnek nincs helye.

Nagyrabecsülésem kifejezése mellett vagyok

Budapest, január 7., 1874.

őszinte tisztelője

Szigligeti Ede
igazgató.¹

3.

Nápoly, Hotel de Russie 1872 jan. 20.

Tisztelt Nagysád!

Váratlanul távoznom kellvén hazulról, felhasználom az első szabad percet, mely rendelkezésemre áll, hogy Nagysádat felkérjem darabomban Gabriela szerepét eljátszani. Ha sikerült az írói téren újonc létemre, oly művet írnom, melynek némi kilátása lehet a sikerre, ezt első sorban kétségkívül Nagysádnak köszönöm, kinek finom elbájosító művészete, midőn Pesten valék, megkedvelteté velem a színpadot, Nagysádnak, kinek elegáns, megkapó alakja folyton szemeim előtt lebegett e darab s főképp e szerep megírásánál. Természetesnek fogja találni Nagysád, hogy ezután darabom sorsát szinte kizárólag Nagysád tartja kezében; s hogy meg vagyok győződve, miszerint azt ily kezekben biztosítottnak tekinthetem.

Ha mindennek dacára jelen soraimmal terhelem, teszem már azért is, hogy kérjem Nagysádat, nyerve meg kedves férjét is darabomnak, kit a főszerep elvállalására kértem fel, s kinek szerepe legfőbb volna a darabban, ha Gabriela nem Nagysádban találna személyesítőre. Nem kérek többet sem Nagysádtól, sem kedves férjétől, mint hogy játsszák e szerepeket úgy, amint — mindent játszani szoktak — legfeljebb még engedelmet arra, hogy majdan személyesen fejezhessem ki köszönetemet.

Addig is maradok

Nagysádnak

alázatos szolgája

a »Jó hazafiak« szerzője.¹

¹ Csak az aláírás Szigligeti kezéirása.

¹ Toldy István. A darab ugyanez évben került színre.

4.

Hódolva tisztelt Barátnőm!

Hogy a hatvan éves művésznői »becsületes szolgálat« nyilvános izgalmaiktól óvatosan félrevonult, s úgy szólván azt leparancsolta, az megint csak azt a páratlanul finom ízlését és érzelmét bizonyítja, melyek ritka tehetségének eleitől fogva szárnyat adtak. Mi szüksége is lett volna külön jubilálásra, a túlzott divattá vált jubileumok idejében. Annak, a kinek igen hosszú időn át s egykor keserű időben is, úgy szólván minden föllépése valóságos színházi ünnep volt!

De tiszteletreméltó, s nemes lényét, finom természetét jellemző akarata nem zárhatja ki azt, hogy kivált régi tisztelői, barátai, kik közén is büszkeséggel számítom magamat, a hatvan évi fényes pálya évfordulója alkalmából meg ne közelíthessék pár néma sorral, melyek nem háboríthatják magányát és nagyon megérdemelt nyugalmát.

Engemet, a magát túlélő, beteges öreg írótnak nem csak a számtalanszor nyujtott művészi élvezetért való hő köszönet buzdít ez üdvözlésre; hanem egy ritkább nemű tartozásból eredő hála őszintesége is.

Félszázada már, hogy midőn mint beteg megtört ifjú, a lombard-velencei kínos besoroztatásból szülővárosomba, Miskolcra teljes csüggedtséggel haza kerültem, Nagyságod ott, első férje — volt derék honvédtiszt — társulatánál, a fiatalság bájával és a művészet ritka erejével ragadta el azt a jó és szenvedő magyar közönséget, melynek lelkületére a leveretés időszaka — egy akkori nagy költőnk szerint — »ólomsúlylyal borult«. Be kevesen hihették akkor, hogy: »megvirrad még valaha!« Én sem bírtam hinni, annyira megviselt a lealáztatás.

Két lelkesítő könyv: az Arany »Toldi«-ja és a Jókai »Csataképek«-je, meg a Nagyságod lelkesítő játéka kezdték visszaadni veszendő reménységemet. Érezteték velem azt a nevezetes mondás igazát, hogy a parlament nélküli nemzetek lélekemelő szónokai csupán a jó költők és a szinpadai nagy tehetségek. Aztán fel is buzdultam, hogy nem sokára a fővárosban a feltámadást váró magyarság szolgálatában az irodalom buzgó, hű napszámosa legyek.

Ezt a lélekemelő hatást akarom most Nagyságodnak hálás szívvel és hódolattal megköszönni.

A hely, ahol akkor játszott, a Korona vendéglő kertjében összetákolt szinkör volt. Szinpadja hirtelen egyberótt deszkákból, páholyai lécből, nézőtere gyalultatlan padok. De templommá vált azonnal, mihelyt az oltár igazi papnője, Nagyságod, kilépett. Emlékezik-e még az »Evangélium és családélet«-re?

Bizony, a végzet jó kedvében adta Nagyságodat nekünk, hogy a mi a magyarnál ritka adomány: a kellemet és ízlést hatvan esztendőn át a legteljesebben képviselje szinpadunkon.

A jó Isten meg is áldotta érte sok dicsőséggel és kivételes tehetségéhez mért valóban kivételes áldásokkal.

Emlékezem rá, hogy fiatalabb korában mily sokszor kellett szenvednie ideges fejförcsseitől, mely súlyos testi bajt az életkor haladása

rendesen fokozni szokta, míg Nagyságodnál a természet különös kedvezése mintegy jutalmúl, egészen megszüntette, midőn a korosbb mamák szerepkörébe lépett. Továbbá e földi életben rendesen úgy van, hogy a kik egyszer, lángoló szerelmük multával felbontják frigyüket: végkép elidegenülnek egymástól, míg Nagyságod megérte a kivételes boldogságot, hogy második férjének, szívben és művészetben méltó párjának, az én korán elhúnyt Kálmán barátomnak, újra boldogító élettársa lehetett. Az is rendes dolog, hogy a színművésznők szerepkörét a gyorsan muló idő folyása egyre keskenyebbé szokta mosni s ime az önét kivételesen mindig terjedelmesebbé tette.

Nincs-e okom remélni azt, a mit Nagyságodnak lelke mélyéből óhajtok, hogy a gondviselés szaporítsa a kivételes kedvezményeket azzal is, hogy — amint érdemli — a dicsőséges »szolgálat« hetvenedik évében is mai nagy fogékonyságával örvendhessen a nézőtér föllekesült tapsainak.

Ezt kívánja szívéből Nagyságodnak teljes hódolattal

régi hálás tisztelője:

Budapest, 1901. június 17.

Vadnay Károly.

5.

Pest, october 11, 1857.

Tisztelt Művésznő!

Fogadja Kegyed legőszintébb üdvözetemet azon magas műélvezetért, melyet eddigi nemesen egyszerű s még is valódi művészeti előadásaival nyújtott nekem, ki mind a hazai, minn a külföldi színészetet már több mint húsz éve tanulmányozom. Kegyednek a nemzeti színpadon történt legujabb föllépése örök fényű tünemény, mit az igazi műértő soha nem fog elfelejteni. A rosszakarató kritikát, melyet leginkább a pesti színésznők iránti személyes vonzalmak szennyos rugói idéztek elő, vesse meg Kegyed fönsége érzetében, s vegye azt elégtételül, miként a fővárosi sajtó nagyobb s tekintélyesebb része, melyhez 2000 előfizetőmmel magam is tartozom, a nemzeti színház titkárával egyetértőleg, az az, igazságosan nyilatkozott Kegyed művészete felől (az én bírálatom csak mához egyhétre fog megjelenni, ajánlom figyelmébe).

Engedje meg Kegyed, hogy halhatlan érdemei jutalmául, számos tisztelői rendkívüli örömeire becses arcképét kiadhassam. Ha szíves lesz Kegyed beléegyezni, legcélszerűbb volna az, ha egy, netalán már kész s jól sikerült arcképét körerajzolás végett átadná nekem, mely célra photographiai kép is használható. Sajnos, hogy Barabás nem foglalkozik többé kisebb képek rajzolásával szembajá miatt; azonban jó képek után igen ügyesen tudnak dolgozni litographjaink.

Ez alkalommal van szerencsém Kegyednek »Mária királyné« című drámámat megküldeni, melyben a címszerepet Bulyovszkyné nagy tetszéssel adá színpadunkon. Ha ezen szerep, egyéniségénél fogva megnyerné Kegyed tetszését, szíveskedjék ezt vidéken eljátszani. Kegyednek jutalomjátékul aninden díj nélkül átengedem; azonban ha valamely színészigazgató meg

akarná azt tartani társulata részére — a leiratási költségen kívül csupán szerzői jogom fentartása végett, 10 pfrtot kívánok tőlük.

Valljon ismeri-e Kegyed *Zács Klára* című szomorujátékomat, melyet jelenleg azon ürügy alatt, hogy a mostani körülmények közt nem adható, az ármány leszorított színpadunkról.¹ E mű több vidéki társulatnak birtokában van s némi csekély kihagyások- s módosításokkal most is adható. Ugy vagyok meggyőződve, hogy Zách Klára szerepét, melyet azelőtt Lendvayné nagy hatással adott, — jelenleg szebben és jobban senki nem tudná játszani mint Kegyed.

Mindezek iránt személyesen is lehetne értekeznünk, ha t. i. szives volna Kegyed nekem megüzenni, hogy a délutánnak melyik órájában nem volnék alkalmatlan látogató.

Legőszintébb tisztelettel

Vahot Imre
a Napkelet szerkesztője.
(Országut, 5-ik sz. a.)

(M. Nemz. Múzeum kéziratára 1906/26.)

Közli: VÉRTESY JENŐ.

BAJZA JÓZSEF CSALÁDI LEVELEI.

(Második és befejező közlemény.)

XVIII.

Kedves Juliskám,

Én kedden szerencsésen megérkeztem. Itthon egy meghívót találtam egy ebédre a nagy casinóba, hol a pestmegyei új tisztviselőség beavatási lakomát adott. A meghívó azonban 10-re délre szólt, melly napon én estve érkeztem meg s így nem mehettem el, ha akartam volna is. Csodáltam egyébiránt, hogy a megyei tisztviselőség engem meghív, holott feje, a két alispány nem barátom s a tisztújításban is semmi részt nem vettem.¹ Orosziból is várt egy levél Tónitól, ki azt jelentette, hogy 10-én Pesten lesz. Azonban csak 11-én estve érkezett meg s engem, mivel már ekkor nem vártam, nem találván itthon, fogadóba szállott és csak csötörtökön reggel 8 óra felé jött el, ma reggel pedig már visszautazott. Nagyon sajnálta, hogy sem téged, sem a gyermekeket nem láthatott. Zsófi néni ruhaneműek vásárlására kért meg, de mivel itthon nem voltál, az egészségből semmi sem lehetett. Tóni az Ebeczkynél volt pénzt egészen meghozta, de az árendát nem, mert még mind eddig nem tudta eladni búzáját, borát. Én örültem az elsőnek is, hogy belőle Csapónét az ezüstért kielégíthetjük és talán a budai typographiát is s kitisztálhatok a kellemetlen adósságokból.

¹ E rémdrámát először 1846-ban adták, utoljára 1847-ben »Zács nemzetiség« czímmel. Mindössze öt előadást ért meg.